

ואי סלקא דעתך לא קבלה מיניה [ואם עולה על דעתך לומר שלא קיבל אותה ממנו] ר' זירא מר' יעקב, שרבן גמליאל אסר את שחיטת הכותי רק כשישראל אינו עומד על גביו, **לישני ליה** [שיתרץ לו. לעצמן] באופן אחר: **כאן כשישראל עומד על גביו מותרת שחיטת כותי**, ובמקרה זה אכל ר' יוחנן, **כאן כשאסר רבן גמליאל – כשאין ישראל עומד על גביו! אלא לאו שמע מינה קבלה מיניה** [האם לא תלמד מכאן שקיבל אותה ממנו] שרב גמליאל אסר את שחיטת כותי בכל מקרה? ומסקמים: אכן, **שמע מינה** [למד מכאן] שכן הוא.

א ולעצם הענין מסבירים: **ומאי טעמא גזרו בהו רבנן** [ומה טעם גזרו בהם חכמים, רבן גמליאל ובית דינו] בכותים, לאסור את שחיטתם כגויים? **כי הא [כמו מעשה זה] שר' שמעון בן אלעזר שדריה [שלח אותן] ר' מאיר לאתויי חמרא מבי כותאי** [להביא יין ממקום הכותיים], **אשכחיה ההוא סבא** [מצא אותו זמן אחד], **אמר ליה [ל?]: "ושמת סכין בלועך אם בעל נפש אתה"** (משלי כג, ב), לרמוז לו שיתרחק מהם, ולא ישתה משלהם, משום שאין לסמוך עליהם. הלך ר' שמעון בן אלעזר וספר דברים אלו לפני ר' מאיר, וגזר עליהן ר' מאיר שיהא יינם אסור כדי יינם של גויים. ושאלו: **מאי טעמא [מה טעם הדבר]? מה היה הפגם שמצאו בהם?** אמר רב נחמן בר יצחק: **דמות יונה מצאו להן בראש הר גריזים שהיו היושבים בהר גריזים עובדין אותה, ור' מאיר לטעמיה [לטעמו, לשיטתו]. דחייש למיעוטא [שהוא חושש למיעוט] ואינו סומך על הרוב, וגזר רובא אטו מיעוטא** [וגם במקרה זה גזר על הרוב משום המיעוט], **שעובדים עבודה זרה זו, ורבן גמליאל ובית דינו שגזרו על שחיטתם נמי [גם כן] כדעת ר' מאיר סבירא להו [סבורים הם]. ושואלים: פשטיה דקרא [פשוטו של אותו מקרא] "ושמת סכין בלועך" גוי במאי כתיב** [במה נאמר?] **ומשיבים: בתלמיד היושב לפני רבו שצריך להיזהר בדבריו, דתני [ששנה] ר' חייא ברייתא זו: נאמר, "כי תשב ללחום את מושל בן תבין את אשר לפניך ושמת סכין בלועך אם בעל נפש אתה"** (שם, א–ב), ונדרש הכתוב בכך: **אם יודע תלמיד ברבו שיודע להחזיר לו טעם (תשובה) לשאלתו – בין, כלומר, שאל ממנו בינה, ואם לאו שסבור אתה שאינו יודע להשיב – תבין את אשר לפניך ושמת סכין בלועך**, הימנע מלשאול, כדי שלא יבוא הרב לידי בושה. ומוסיף הכתוב, **אם בעל נפש אתה ורצונך לקבל תשובה לשאלתך – פרוש (היבדל) הימנו, ומצא לך רב שיוכל להשיב על שאלה זו**. מסופר, ר' יצחק בן יוסף שדריה [שלח אותן] ר' אבהו לאתויי חמרא מבי כותאי [להביא יין ממקום הכותיים], **אשכחיה ההוא סבא** [מצא אותו זמן אחד], **אמר ליה [ל?]: לית [אין] כאן במקום הזה שומרי תורה, ואין לסמוך על בני המקום! הלך רבי יצחק וספר דברים אלה לפני ר' אבהו, והלך ר' אבהו וספר דברים אלה לפני ר' אמי ור' אסי, ודנו בדבר, ולא זזו משם עד שעשאוים גויים גמורין**. ושואלים: **למאי [למה] לאיזה ענין עשאוים כגויים גמורים?** **אי [אם] תאמר לענין שחיטה שאין סומכים על שחיטתם, ושיינם יין נסך, הלא מהתם גזרו בהו רבנן** [משום. מזמנו של ר' מאיר ורבן גמליאל, כבר גזרו בהם חכמים] **ומשיבים: אינהו גזרו ולא קבלו מיניהו** [הם הראשונים גזרו ולא קיבלו מהם], **אתו [באין] ר' אמי ור' אסי וחזרו וגזרו גזירה זו וקבלו מיניהו** [מהם]. ושואלים: **מאי [מה] משמעות של הביטוי "גויים גמורין"?** אמר רב נחמן בר יצחק: **לענין לבטל רשות שיש לו בחצר משותפת שבת, וכן ליתן רשות בחצר, שידונו הכותים לענין זה כגויים, וכדתנאי [וכמו ששנויה ברייתא]: ישראל שהיה משומר שבתו בשוק, שבפני רבים נוהר מלחלל שבת, אם לא עירב עירובי חצירות לפני השבת – דינו כישראל כשר, מבטל את הרשות שלו בחצר המשותפת, וכן נתן את הרשות שלו לשאר בני החצר, ומותר לשאר הישראלים שעשו עירוב לטלטל בחצר.**

עיונים
ההוא סבא במקומות רבים בתלמוד נזכר "ההוא סבא". וראה בתוס' שהביאו דעה שסבא זה הוא אליהו הנביא, והעירו שאין לומר כן בכל מקום. ומה שאין מפרשים בפשטו שמדובר בוקן אחד סתם, הוא משום שדרך כלל דבריו של "ההוא סבא" מתקבלים מיד על ידי השומעים, ומכאן שהוא בכל מקרה אדם הנחשב ביותר בעיניהם.
ושמת סכין בלועך אם בעל נפש אתה משל הוא, שמוטב לך לשים סכין בלועך ולא לשתות מיינם, אם בעל נפש אתה. כלומר, כשכר (רש"י), שיש לו נפש משכלת למאוס ברע (מצדת דוד). ובערוך פירש כי "בעל נפש" בהקשר זה הוא גרגון, בעל נפש מתאהו ליתן, וכן עולה בבירור מן הירושלמי (ע"ז פ"ה ה"ד).
דמות יונה מצאו להן בראש הר גריזים ואמרו חכמים שהיא עבודה זרה שהטמין יעקב תחת האֶלָה בהר שכם (ירושלמי ע"ז שם, ב"ר פ"א א) (תוס'). ועוד מסופר בירושלמי שראו אותם מנסכים יין לאותה יונה (דבר זה מסביר מדוע גזר ר' מאיר על יינם).
ורבי מאיר לטעמיה דחייש למיעוטא וגזר רובא אטו מיעוטא יש שהעיר כי לפי ההגדרה המדויקת של "חייש למיעוטא" לא היה מקום לאסור את הרוב משום המיעוט גם לפי דעת ר' מאיר. אלא שבעיקרו של דבר מדובר בגזירה, שמטרתה התרחקות מן הכותים, שמעולם היו צוררים לישראל וכופרים בתורה שבעל פה, והנימוק של "חייש למיעוטא" נאמר לרווחא דמילתא (פני יהושע, וראה תוס').
פשטיה דקרא וכו' אף שפשוטו של המקרא הוא לכאורה במושל ממש, שיש להזיזו מאד בלשונו כאשר יושב לפניו, שמא יכעס עליו המושל. מכל מקום מאחר וספר משלי הוא ספר משלים לענין החכמה, אם כן הפשט הוא הנמשל – התלמיד היושב לפני רבו (מהרש"א). אך מצד אחר ניתן להבין (גם מן המקורות המקבילים, ראה מסורת הש"ס) כי "פשטיה דקרא" כאן אינו בניגוד למדרשו, אלא כוונתו: כיצד הכתוב, שדרשוהו חכמים תחילה במנותק מהקשרו, נדרש כחלק מרצף הכתובים, ו"פשטיה דקרא" בהקשר זה עניינו מהלך, שטף, כמו "נהרא ופשטיה" (ראה להלן י"ב, נ"א).
אם יודע תלמודי ברבו וכו' הרב הוא המכונה כאן "מושל", ו"ללחום" הוא מלשון לחם, שהתורה והחכמה משולה בספר משלי ללחם (כמו "לכו לחמו בלחמנו" משלי ט, ד).
אם בעל נפש אתה פרוש הימנו והוא מה שנאמר מיד לאחר מכן "אל תתאו למטעמותיו" (תוס'). ו"בעל נפש" האמור כאן עניינו – בעל רצון ללמוד (ערוך).
אינהו גזרו ולא קבלו וכו' רש"י מסביר שבדורות הראשונים היו עדיין מעורבים ומיודדים עם הכותים, ולפיכך לא קיבלו את הגזירה להיבדל מהם לגמרי, ודור מאוחר יותר, הדור של רב אמי ורב אסי, לאחר שהתרחקו מהם נתקבלה הגזירה. ואילו הרמב"ם מסביר שמתחילה היה רק מיעוט של עובדי עבודה זרה בין הכותים, ולכן לא קיבלו את גזירת ר' מאיר ורבן גמליאל – מפני שלהלכה אין חוששים למיעוט, אבל לאחר זמן נתקלקלו רוב הכותים, ולכן נתקבלה גזרתם של אחרונים. וכן

ואי סלקא דעתך לא קבלה — רבי זירא מרבי יעקב דרבן גמליאל לגמרי אסר, מאי קשיא ליה? לישני ליה — לנפשיה, כי אסר רבן גמליאל — כשאין ישראל עומד על גביו, לית ליה "לפני עור לא מתן מכסול". וכי אכל רבי יוחנן — כשישראל עומד על גביו. ושמת סכין בלועך — פסוק הוא נספר משלי. **אם בעל נפש אתה** — אם אדם כשר אסר, כדאמר נפסקים (מ"א): **זעל נפש לא ילמות, אדם כשר בלועך** — נלמיך. כלומר, התחוק על ירך ולא תעשה זאת. מצאו להן — ארסם היושבים צהר גריזים, ונעשו משומדים לעבודה זרה. ואף על גב דרוב כותים לאו מהר גריזים היו, רבי מאיר לטעמיה דחייש למיעוטא צינמות (ס"א, ב): קטן וקטנה לא מולין ולא מינמין, דברי רבי מאיר. אמרו לו לרבי מאיר: יפה אמרת לא חוללין, "אישי" כתיב צפרשה, מפני מה לא מינמין? אמר להן: קטן — שמא ימצא סריס, קטנה — שמא תמצא אייליות, ונמצאו פוגעים בערוה. ולא אמר רוב קטנים אינם סריסים. את מושל — גזול צמורה. אם יודע ברבו — ששם ישאלנו ישיב לו טעם. בין — שאל. ואם לאו תבין את אשר לפניך — מעמך, ולא תשאל ותצייטנו. "ושמת סכין בלועך" צמריה דהאי קרא כתיב, כלומר, התחוק לעמך ועלך פין מלשאל. אם בעל נפש אתה — ומתאהו לשאל ולעמוד על העיקר, מאי מקמטיה? פרוש הימנו. מהתם גזרו — רבי מאיר על היין, ורבן גמליאל אחריו על השמיטה. וקבלו מיניהו — לא שאלו גדולים הימנו, אלא שזדונו של רבי מאיר לא רזו לקבל עליהם לפרוש מן הכותיים, לפי שהיו רגילים בנס, וזדונו של רבי אמי היה אפשר להם לפרוש. לבטל רשות — אם דר כותי צמזיז נריך לשכור את רשמו, ופיליו נתן להם צמתינה אינה מצוטלת עד שיככרו, והיינו כגוי. וישראל ששכת ולא נתן צערוז עם בני המצו, והוא דר עמיהם ואוסר עליהם — מבטל להם רשמו, וגוי — עד שיככרו ישראל הימנו. וטעמא מפרש צ"הדר את הגוי" (עירובין ס"ג, ב). משמר שבתו בשוק — צפרהסיל, אף על פי אף על פי שהוא משומר לחלו צננע — הרי הוא כישראל, ואם לא עירב עם שכניו צחצר או צמזיז — נתן להם רשמו ודי.

תוספות

אשכחיה ההוא סבא — יש מפרשים דכל מקום שהוא מזכיר "ההוא סבא" הוא אליהו. ואי אפשר לומר כן בפרק "במה מדליקין" (שבת לד, א) בעובדא דרבי שמעון בן יוחאי.
בראש הר גריזים — במדרש יש שהיא עבודה זרה שהטמין יעקב תחת האלה בהר בשכם (בראשית לה).
אם בעל נפש אתה פרוש הימנו — דבסיפא דקרא כתיב: "ואל תתאו למטעמותיו".

משמע בירושלמי (ע"ז פ"ה ה"ד) שהכותים נתקלקלו בזמן האמוראים (וכן מביא בתהרא"ש בשמו). ובתרי"ח הביא רמו לסייע לרמב"ן, שבזמן התנאים אמר הזקן רק "ושמת סכין בלועך", לפי שהיה בזה רק חשש, ואילו בדור האחרון נאמר באופן גורף: "לית כאן שומרי תורה".
מאי גויים גמורין וכו' לבטל רשות וכו' וענינו, שהחובה לשכור ממנו מקום בחצר אינה נובעת מחשש איסור, אלא כפי שאמרו חכמים במפורש (עירובין ס"א, א) — כדי שלא יגזר ישראל עם הגוי בחצר, שלא ילמד ממעשיו, והוא מה שמגדיר את הכותים כ"גויים גמורים". ונחלקו ראשונים ואחרונים האם מה שעשאוים כגויים גמורים הוא רק כפי שנאמר כאן — לבטל רשות ולתת רשות, אבל אין דינם כגויים לכל ענין אחר, או שיש כאן רק דוגמה, ובאמת דינם כגויים לכל דבר, שאם למשל קידש כותי אשה אינה מקודשת, ואף אינה צריכה גט (ראה שו"ע אה"ע מד, י, ומצד אחר ש"י יו"ד קנט סק"ה. וראה אנציקלופדיה לתלמודית ערך כותים).

מבטל רשות וכו' מדין תורה נאסר לטלטל רק ברשות הרבים, אבל בחצר, אפילו היא משותפת לאנשים רבים, מותר הטלטול. אלא שחכמים אסרו את ההכנסה וההוצאה מן הבתים לחצר כו, שהיא מעין רשות הרבים, אלא אם נשתתפו אנשי החצר זה עם זה במוזן משותף, העושה את החצר לענין זה כרשות אחת. וקבעו חכמים כי אם אחד מבני החצר לא נתן את חלקו קודם השבת הריהו אוסר על שאר בני החצר את ההוצאה וההכנסה. אלא שיש לכך תקנה, שיאמר שהוא מבטל רשותו לבני החצר, או שנותן רשותו להם. ואמירה זו מועילה אפילו בשבת, שאין צורך לעשות בכך מעשה קנין. אבל כאשר מדובר בגוי, או ביהודי שאינו שומר שבת, או שאינו מודה בעירוב — צריך לקנות ממנו את הרשות על ידי קנין חוקי כלשהו.

אורה ההלכה
שחיטת כותי שחיטת הכותי בזמן הזה היא כשחיטת גוי שהיא נבלה. דבר זה הוא מדברי סופרים שגזרו על הכותים שייחשבו כגויים גמורים. כמסופר כאן על ר' אמי ור' אסי. (רמב"ם ספר טהרה הלכות שאר אבות הטומאות פ"ב ה"י. שו"ע יו"ד ב, ח).
לבטל רשות וליתן רשות לענין ביטול רשות בשבת כותי דינו כגוי, ואם היה דר עם הישראל בחצר אחת, אין לישראל תקנה להכניס ולהוציא לחצר עד שיככרו רשותו ממנו. (שו"ע א"ח שפה, ב).

מי מבטל רשות כל יהודי, אפילו עבריין (אפילו מחלל שבת), ואפילו צדוק, יכול לבטל רשותו בשבת. אבל מחלל שבתות בפרהסיא ומוזר לכל התורה או לעבודה זרה — דינם כגויים, ואין רשאים להשתמש בחצר המשותפת עמם עד שיככרו מהם. (רמב"ם ספר זמנים הלכות עירובין פ"ה ה"ז. שו"ע א"ח שפה, א).

- מסורת הש"ס**
- ירושלמי ע"ז פ"ה ה"ד (בשינוי ובחריבה).
 - יבמות ס"א, ב. קיט"א. גיטין ב"ב, ע"ז לד, ב, ג, חולין י"א, ב, פ"א, בכורות י"ט, ב, כ"א, מ"ב, נדה לא, ב, מ"א, וראה ירושלמי דמאי פ"ב ה"א.
 - (השאלה) עירובין כ"ג, כתובות ק"א, ב. קדושין פ"ב, חולין קל"ג, ערכין ח"ב.
 - ילקו"ש נ"ד תקס.
 - ירושלמי ע"ז פ"ה ה"א (בקיצור, ועיי"ש).
 - עירובין ס"ב, ע"ז ס"ב.

גרסות

לישני ליה **כאן** בכתי"י:
לישני כאן ויש בכתי"י:
לישני לנפשיה.

כי הא דרבי שמעון בכתי"י: **דר' שמעון**.
סכין במקרא: **שכין**.

מצאו להן בראש הר גריזים בכתי"י ועוד: **מצאו להן בהר גריזים** ובשי"מ הביא גרסה: **מצאו להם לאותם היושבים בהר גריזים**.

נמי כרבי מאיר סבירא יש בכתי"י: כר' מאיר סבירא.
לית כאן שומרי תורה יש בכתי"י: אין כאן שומרי תורה.

לשחיטה ויין נסך מהתם גזרו בהו רבנן בכתי"י:
לשמיטה ויין נסך מהתם גזרו בהו ויש בכתי"י ובמקורות: **אי לשחיטה רבן גמליאל גזר אי ליין ר"מ גזר**.

מאי גויים גמורין יש בכתי"י:
מאי גמורים יש: מאי גויים ומאי גמורים.

ונותן רשות... ונותן רשות בכתי"י ועוד ובמקבילות וכן בשי"מ מלים אלו חסרות.

החיים

כלומר, מקום של הכותים. מקום מושבם של הכותים (השומרונים) היה בשומרון, בתל הארץ הסמוך לשכם. תחום זה לא היה מוגדר לגמרי מבחינה מדינית, והאזור שבו היה יישוב כותי צפוף נשתנה במשך הדורות, בזמנים שונים הגיעה רצועה זו בפועל עד לפשלת החוף.

דמות יונה
נראה שדברים אלה רומזים לזמן שלאחר דיכוי מרד בר כוכבא, כאשר הוקם מקדש פאנאי בראש הר גריזים, אף שרוב הכותים לא עברו לעבודה זרה, מכל מקום מיעוטם נעשו עובדי עבודה זרה, דמות היונה היא כנראה אחד מן הסמלים של האלילה אפרודיטי, שכיוצא בהם מצויים במקדשה במקומות שונים בארץ ישראל.

בגלל הלחץ החיצוני מצד השלטונות ובגלל התרופפות פנימית נראה שרוב הכותים התבוללו לאט בתוך התרבות הפאניית השלטת, ומכאן עמדתם של חכמי ישראל לגבי מעמדם ההלכתי.

הבל שוהטין

פרק ראשון

חולין

ואולם מי שאינו משמר שבתו גם בשוק — אינו מבטל רשות ונותן רשות. וטעם הדבר, מפני שאמרו חכמים: ישראל נותן רשות ומבטל רשות כדיבור בלבר, ובגוי אין מועיל עד שישכור ממנו את רשותו בכסף, ומחיל שבת בפרהסיא דינו כגוי. והוא הדין לכותי. ומוסיפים, כיצד הוא האופן של נתינת רשות, או ביטול רשות (על ידי ישראל)? אם אמר לו לשכנו: "רשותי קנויה לך" או "רשותי מבוטלת לך" — קנה את הרשות, ואינו צריך לזכות לו את רשותו באחת מדרכי הקנין הקבועות.

ובשים לדון בענין שהוזכר בעמוד הקודם, שצדיקים אין הקדוש ברוך הוא מביא תקלה של חטא על ידם. מסופר, ר' זירא ורב אסי איקלעו לפונדקא [הוזמנו לפונדק] של המקום יאי, איתו לקמיהו [הביאו לפניהם] ביצים המצומקות (שברשלו הרבה עד שהצטמקו) בתוך יין, ר' זירא לא אכל לפי שחשש שמא לא הפרישו מעשר מן היין, ורב אסי אכל. אמר ליה [לו] ר' זירא לרב אסי: ולא חייש מר [וכי אין אדוני חושש] לתערובת יין דמאי (יבול שספק אם הופרש ממנו מעשר) שיש בביצים? אמר ליה [לו]: לאו אדעתאי [לא עלה הדבר בדעתי]. אמר ר' זירא בליבו: אפשר גזרו חכמים על התערובת של דמאי שתהיה אסורה, ומסתייעא מילתא [ויסתיע הדבר, יקרה בפועל] לרב אסי למיכל איסורא [לאכול איסור]? השתא [עכשיו, הרי] בהמתן של צדיקים אין הקדוש ברוך הוא מביא תקלה על ידן, צדיקים עצמן לא כל שכן? ולכן צריך לבדוק אם יש בכך איסור. נפק [יצא] רבי זירא דק ואשכח [דקדק ומצא]. שאכן לא נכשל רב אסי, דתנן [ששנינו בכרייתא]: הלוקח (הקונה) בשוק יין לתת לתוך המורייס (ציר של דגים) או לתוך האלונתית (משקה מעורב בייין), או שקנה כרשינין לעשות מהן טחינין (מאכל שמעורבים בו כרשינים טחונים) או עדשים לעשות מהן רסיסין (מאכל שמעורבים בו עדשים), אם ספק לו אם עושרו — חייב לעשר אותם משום דמאי, ואין צריך לומר שאם ברור לו שלא עושרו שחייב לעשרם משום ודאי. והן עצמן, המורייס והאלונתית, הטחינין והרסיסין, כשקונה אותם מעם הארץ כשהם מוכנים — מותרין, מפני שהן תערובת. משמע, אפוא, שאין איסור בתערובת דמאי. ותוהים: והאם לא גזרו

על תערובת דמאי? והתניא [והרי שנויה ברייתא]: הנותן לשכנתו שהיא מעמי הארץ עיסה לאפות ונתן עמה שאור לצורך האפיה, וקדירה לבשל ותבלין עמה — אינו חושש לשאור ותבלין שבה, בעיסה או בתבשיל שהכינה, לא משום שביעית עמה אינה שומרת שביעית והחליפה בתבלינים שלה שהם של שביעית, ולא משום מעשר, ואולם אם אמר לה במפורש "עשי לי משליכי (משלך)", מן השאור או התבלין שלך — חושש לשאור ותבלין שבה משום שביעית ומשום מעשר, למרות שמדובר בתערובת דמאי! ודוחים: שאני התם [שונה שם]. שכיין דקאמר [שהוא אומר] לה "עשי לי משליכי" — כמאן דעריב בידים דמי [כמי שמעורב בידיו הוא נחשב]. כאילו מכניס בעצמו דמאי, ובאופן זה ודאי אינו רשאי לאכול עד שיעשר. רפרם אמר תירוצן אחר: שאני [שונה] שאור ותבלין, דלטעמא עביד [ולטעם הוא עשוי], וטעמא לא בטיל [וטעם לא בטל], אף על פי שהוא בתערובת. ותוהים: ולחלופי לא חיישינן [ולאחלפה אין אנו חוששים] שמא תחליף על תערובת דמאי? והתניא [והרי שנויה ברייתא]: הנותן לשכנתו שהיא מעמי הארץ עיסה לאפות ונתן עמה שאור לצורך האפיה, וקדירה לבשל ותבלין עמה — אינו חושש לשאור ותבלין שבה, בעיסה או בתבשיל שהכינה, לא משום שביעית עמה אינה שומרת שביעית והחליפה בתבלינים שלה שהם של שביעית, ולא משום מעשר, ואולם אם אמר לה במפורש "עשי לי משליכי (משלך)", מן השאור או התבלין שלך — חושש לשאור ותבלין שבה משום שביעית ומשום מעשר, למרות שמדובר בתערובת דמאי! ודוחים: שאני התם [שונה שם]. שכיין דקאמר [שהוא אומר] לה "עשי לי משליכי" — כמאן דעריב בידים דמי [כמי שמעורב בידיו הוא נחשב]. כאילו מכניס בעצמו דמאי, ובאופן זה ודאי אינו רשאי לאכול עד שיעשר. רפרם אמר תירוצן אחר: שאני [שונה] שאור ותבלין, דלטעמא עביד [ולטעם הוא עשוי], וטעמא לא בטיל [וטעם לא בטל], אף על פי שהוא בתערובת. ותוהים: ולחלופי לא חיישינן [ולאחלפה אין אנו חוששים] שמא תחליף

על תערובת דמאי? והתניא [והרי שנויה ברייתא]: הנותן לשכנתו שהיא מעמי הארץ עיסה לאפות ונתן עמה שאור לצורך האפיה, וקדירה לבשל ותבלין עמה — אינו חושש לשאור ותבלין שבה, בעיסה או בתבשיל שהכינה, לא משום שביעית עמה אינה שומרת שביעית והחליפה בתבלינים שלה שהם של שביעית, ולא משום מעשר, ואולם אם אמר לה במפורש "עשי לי משליכי (משלך)", מן השאור או התבלין שלך — חושש לשאור ותבלין שבה משום שביעית ומשום מעשר, למרות שמדובר בתערובת דמאי! ודוחים: שאני התם [שונה שם]. שכיין דקאמר [שהוא אומר] לה "עשי לי משליכי" — כמאן דעריב בידים דמי [כמי שמעורב בידיו הוא נחשב]. כאילו מכניס בעצמו דמאי, ובאופן זה ודאי אינו רשאי לאכול עד שיעשר. רפרם אמר תירוצן אחר: שאני [שונה] שאור ותבלין, דלטעמא עביד [ולטעם הוא עשוי], וטעמא לא בטיל [וטעם לא בטל], אף על פי שהוא בתערובת. ותוהים: ולחלופי לא חיישינן [ולאחלפה אין אנו חוששים] שמא תחליף על תערובת דמאי? והתניא [והרי שנויה ברייתא]: הנותן לשכנתו שהיא מעמי הארץ עיסה לאפות ונתן עמה שאור לצורך האפיה, וקדירה לבשל ותבלין עמה — אינו חושש לשאור ותבלין שבה, בעיסה או בתבשיל שהכינה, לא משום שביעית עמה אינה שומרת שביעית והחליפה בתבלינים שלה שהם של שביעית, ולא משום מעשר, ואולם אם אמר לה במפורש "עשי לי משליכי (משלך)", מן השאור או התבלין שלך — חושש לשאור ותבלין שבה משום שביעית ומשום מעשר, למרות שמדובר בתערובת דמאי! ודוחים: שאני התם [שונה שם]. שכיין דקאמר [שהוא אומר] לה "עשי לי משליכי" — כמאן דעריב בידים דמי [כמי שמעורב בידיו הוא נחשב]. כאילו מכניס בעצמו דמאי, ובאופן זה ודאי אינו רשאי לאכול עד שיעשר. רפרם אמר תירוצן אחר: שאני [שונה] שאור ותבלין, דלטעמא עביד [ולטעם הוא עשוי], וטעמא לא בטיל [וטעם לא בטל], אף על פי שהוא בתערובת. ותוהים: ולחלופי לא חיישינן [ולאחלפה אין אנו חוששים] שמא תחליף

השכנה את מה שהביא לה בשלה? והתנן [והרי שנינו במשנה]: הנותן לחמותו שהיתה חשודה על המעשרות, עיסה לאפות — הרי הוא מעשר תחילה את מה שהוא נותן לה, כדין כל מי שנותן מאכל לעם הארץ, וכן מעשר גם את מה שהוא נוטל ממנה בחזרה, מפני שחשודה שהיא מחלפת את הדבר המתקלקל, שאם נתן לה דבר והתקלקל, היא מחליפה בשלה! ומשיבים: התם כדתניא טעמא [שם יש דין מיוחד, כמו ששנוי הטעם]. אמר ר' יהודה: רוצה היא בתקנת בתה, כלומר, היא מעוניינת בטובת בתה שתאכל מאכל משובח, ובושה (מתביישת) מחתנה, ואינה אומרת לו במפורש שהיא מחליפה את מה שהתקלקל, אלא מחליפה בחשאי.

חושש להחלפה, כפי שאכן עולה מן הירושלמי (מנזיקי הגרי"ב).

אורה ההלכה

כיצד ביטול רשות אנשים אחדים שהיו שותפים באותה חצר ושכח אחד מהם ולא עירב עמהם — יכול לבטל להם רשותו, שאומר: "רשותי מבוטלת לכם", או "רשותי קנויה לכם". ואינו צריך להקנות באחת מדרכי הקנין, ויכול לבטל רשותו אף לאחר חשיכה. (רמב"ם ספר זמנים הלכות עירובין פ"ה ה"טז. שו"ע א"ח שפ, א.)

הלוקח יין וכו' הקונה יין למורייס או לאלונתית, או קטניות לעשות מהן טחינין — צריך להפריש משום דמאי. אבל אם לקח מורייס או טחינין — אינו חייב בדמאי, לפי שלא גזרו חכמים על תערובת דמאי. כברייתא. (רמב"ם ספר זרעים הלכות מעשר פ"ג הי"ח.)

הנותן לשכנתו עיסה וכו' הנותן לשכנתו החשודה על המעשרות ועל השביעית עיסה תבלין ושאור כדי שתאפה לו או תבשל לו — אינו צריך לחשוש שמא החליפה, אלא הכל כשר כמות שנתן לה. אבל אם אמר לה שתיתן שאור ותבלין משלה — חושש משום מעשרות, ומשום שביעית, שמא השאור מספידו שביעית. שכל שטעמו ניכר אינו בטל, ונמצאת כל התערובת חייבת בדמאי. כברייתא, וכהסברו של רפרם. (רמב"ם ספר זרעים הלכות מעשר פ"יא הי"ב. שם פ"ג הי"ח.)

הנותן לחמותו וכו' הרמב"ם פסק כי הנותן לחמותו (החשודה על מעשר ושביעית) פת לאפות או תבשיל לבשל — אינו חושש משום מעשר ומשום שביעית, לפי שאינה חשודה להחליף. כדעת הירושלמי, המסביר שההלכה במשנה זו כולה כדעת ר' יהודה, אבל לדעת חכמים אף חמותו אינה חשודה להחליף, והלכה כמותם (רביז', כימ'). אבל בשו"ע פסק שיש לחשוש שחמותו בושה מחתנה ורוצה בתקנת בתה, ולפיכך מחלפת לו רע טוב. כמשנה וכהסבר הגמרא. (רמב"ם ספר זרעים שם פ"א הי"ב. שו"ע יו"ד קטז, א.)

לזכות — נקנין חליפין. לפונדקא דיאי — שם העיר. ועמי הארץ היו, ומשודין על הדמאי. ומשום דאיתנין לעיל "צהמתן של נדיקים" כו' נקט ואמי להנך שמעתא דמיימי נמי כמי האי גוונא. מצומקות — גלויות הרצה, לשון "מנטמק ויפה לו" דשנת (לו,ז), ביין — ואחר כך ערנוס וטרפוס ציין, ואיכא ציין משום דמאי. והכא משום דליתיה צעיניה, ועל ידי תערובת אייתי לקמיהו, לא חשו למילתא. אפשר — אי איתא דגזרו חכמים על תערובת דמאי, מסמייע מילתא דיגרוס עון שלא ישים על לבו דגזרו עליו ושכח הגזרה ויאכל בשוגג? דק ואשכח — ללא גזרו. לתת לתוך המורייס — דסופו לאוכלו לין זה על ידי תערובת דמורייס, וכן לתת לתוך אלונתים = *פזוישוין, שנותן מים ויין ושמן אפרסמון כדלמרינן צנסכת עבודה זרה (ל,ה). טחינין — מאכל של גריסין, ומגלין מעורבין בו. וכן רסיסין מעדשים. אף על פי שסוף כל אלו לערב, הואיל וצאין לידו של חצר מעם הארץ צעיניהו, שלא צמערובת — חייב להפריש דמאי אם ספק הוא, כגון שלקחו מעם הארץ, ואין לריץ לומר משום ודאי, אם אמר לו המוכר: לא הפרשתי מהם. והם עצמם — הלוקח מעם הארץ את האוכליין ענמן — אין לריץ להפריש דמאי, הואיל והצמערובת נא לידו. לשכנתו — אשת עס הארץ. עיסה לאפות — ומסר לה שאור. וקדרה לבשל — ונמן לה התגלין, אינו חושש שמא החליפה ונתנה משלה שאין מתוקן, לפי שאין חשודין על הגזל. עשה לי משליכי — השאור והתגלין. חושש — וריץ להפריש עליהם דמאי, ואף על גב דתערובת הוא. כיון דאמר לה עשי לי משליכי — הוי כמו שלקחן הימנה קודם תערובתן ואחר כך לרפן, דהא על פין עשתה ועעשית שלומו. וטעמא לא בטיל — לפי שהוא מתקן הכל והוא עיקר. ואפילו לקח קדרה מנושלת מעם הארץ, שלא נעשה שלומו כשעירבן — אסור. אכל יין צמורייס ויין צצייס אינו עיקר. ולחלופי לא חיישינן — דקמני: אם נתן לה הכל אין חוששין שמא החליפה. הנותן לחמותו — עיסמו לאפות. מפני שחשודה מחלפת המתקלקל — אם יתקלקל הלחם מחליפתו. הלכך מעשר את שהוא נותן לה, דאי מיחלפא ליה שלא יהא חצר זה נותן לפניה מכוול, ואת שהוא נוטל הימנה — שמא החליפה. אלמא מיחלפא! התם כדקתני טעמא — דלטובה היא מתכוונת. אכל על הגזל, כגון לאדם נכחי שאין דעתה להחליף להטיע לו — אף להרע אינה חשודה.

רב רבי זירא ורב אסי איקלעו לפונדקא דיאי, אייתו לְקַמְיָהּוּ בְיַצִים הַמְצוּמָקוֹת בַּיַּיִן, רַבִּי זִירָא לֹא אָכַל וְרַב אָסִי אָכַל. אָמַר לִיה רַבִּי זִירָא לְרַב אָסִי: וְלֹא חִיֵּישׁ מַר לְתַעְרוּבַת דְּמַאי? אָמַר לִיה: יְלֹאוּ אַדְעָתַאי. אָמַר רַבִּי זִירָא: אָפְשֵׁר גְּזָרוּ עַל הַתַּעְרוּבַת דְּמַאי, וּמִסְתַּיְיַעָא מִיְלִתָּא דְרַב אָסִי לְמִיכַל אִיסוּרָא? הֲשָׁתָא בְּהִמְתָּן שְׁל צְדִיקִים אִין הֶקְדוּשׁ בְּרוּף הוּא מְבִיא תַקְלָה עַל יַדָן, צְדִיקִים עֲצָמָן לֹא כָּל שְׁפָן! נֶפֶק רַבִּי זִירָא דֶּק וְאַשְׁכַּח, דְּתַנָּן: הַלּוֹקַח יַיִן לְתַת לְתוֹף הַמּוֹרֵיִס אוּ לְתוֹף הָאֱלּוּנְתִית, כְּרִשִׁינִין לַעֲשׂוֹת מִהֶן טַחֲיִינִין, עֲדָשִׁים לַעֲשׂוֹת מִהֶן רְסִיסִין — חֲיִיב מְשׁוּם דְּמַאי, וְאִין צְרִיף לּוֹמַר מְשׁוּם וְדַאי, וְהֵן עֲצָמָן מוֹתְרִין מִפְּנֵי שְׁהֵן תַּעְרוּבַת. — וְלֹא גְזָרוּ עַל תַּעְרוּבַת דְּמַאי? וְהִתְנִיא: הַנּוֹתֵן לְשִׁכְנָתוֹ עֵיפָה לְאַפּוֹת וּקְדִירָה לְבִשָׁל — אִינוּ חוֹשֵׁשׁ לְשֹׁאֵר וְתַבְלִין שְׁבָה, לֹא מְשׁוּם שְׁבִיעִית וְלֹא מְשׁוּם מְעַשֵׂר, וְאִם אָמַר לָהּ "עֲשֵׂי לִי מְשָׁלִיכִי" — חוֹשֵׁשׁ לְשֹׁאֵר וְתַבְלִין שְׁבָה מְשׁוּם שְׁבִיעִית וּמְשׁוּם מְעַשֵׂר! — שְׁאֲנֵי הַתֵּם, דְּכִיּוֹן דְּקָאָמַר לָהּ "עֲשֵׂי לִי מְשָׁלִיכִי" — כְּמַאן דְּעָרִיב בְּיָדִים דְּמִי. רַפְרָם אָמַר: "שְׁאֲנֵי שֹׁאֵר וְתַבְלִין, דְּלְטַעְמָא עֲבִיד, וְטַעְמָא לֹא בְטִיל. וּלְחִלּוּפֵי לֹא חִיֵּישִׁינָן? וְהִתְנָן: הַנּוֹתֵן לְחֲמוֹתוֹ — מְעַשֵׂר אֶת שְׁהוּא נּוֹתֵן לָהּ וְאֵת שְׁהוּא נוֹטֵל מִמֶּנָּה, מִפְּנֵי שְׁחֲשׂוּדָה מְחַלֶּפֶת הַמְתַקְלָקֵל! — הֵתֵם כְּדִתְנִיא טַעְמָא, "אָמַר רַבִּי יְהוּדָה: רוּצָה הִיא בְּתַקְנַת בְּתָהּ, וּבוֹשָׁה מְחַתְנָהּ.

על תערובת דמאי? והתניא [והרי שנויה ברייתא]: הנותן לשכנתו שהיא מעמי

תוספות

אינו חושש לשאור ותבלין שבה לא משום מעשר ולא משום שביעית — משמע דתבלין חייבין במעשר. ותימה, דבפרק "בא סימן" (נדה נא, תנן: כל שחייב במעשר מטמא טומאת אוכלים, ובי"העור והרוטב" (חולין קיז,ב) תנן: והקיפה מצטרפין לטמא טומאת אוכלין, וקאמר בגמרא: מאי קיפה — תבלין. אלמא תבלין אין להם טומאת אוכלין אלא על ידי צירוף, אף על גב דחייב במעשר! ויש לומר: ד"משום מעשר" דקאמר הכא לא קאי אתבלין, אלא שאור. ושביעית קאי אף אתבלין, דהא במאכל בהמה נמי נהגה שביעית.

השכנה את מה שהביא לה בשלה? והתנן [והרי שנינו במשנה]: הנותן לחמותו שהיתה חשודה על המעשרות, עיסה לאפות — הרי הוא מעשר תחילה את מה שהוא נותן לה, כדין כל מי שנותן מאכל לעם הארץ, וכן מעשר גם את מה שהוא נוטל ממנה בחזרה, מפני שחשודה שהיא מחלפת את הדבר המתקלקל, שאם נתן לה דבר והתקלקל, היא מחליפה בשלה! ומשיבים: התם כדתניא טעמא [שם יש דין מיוחד, כמו ששנוי הטעם]. אמר ר' יהודה: רוצה היא בתקנת בתה, כלומר, היא מעוניינת בטובת בתה שתאכל מאכל משובח, ובושה (מתביישת) מחתנה, ואינה אומרת לו במפורש שהיא מחליפה את מה שהתקלקל, אלא מחליפה בחשאי.

עיונים

תערובת דמאי הדמאי הוא תבואה או פירות שנלקחים מעמי הארץ. שלאחר שמצאו חכמים ראשונים שמקצת מעמי הארץ אינם מפרישים תרומות ומעשרות, גזרו שכל דבר הנלקח מעמי הארץ יעשרהו מפני הספק (והוא דמאי). אולם מאחר שרוב עמי הארץ מעשרים ואין זה אלא בגדר חשש — לא גזרו אלא על הדמאי עצמו ולא על תערובת דמאי.

אינו חושש... ולתבלין בתוס' הקשו: ומדוע נחשוש כלל, והלא ממקום אחר נראה שאין חיוב מעשרות כלל בתבלין! ולכן פירשו שהברייתא מדברת לצודים, שלשאור חושש משום מעשר, ולתבלין משום שביעית. אבל רמב"ן ואחרים מסבירים שלא כל מיני תבלין שווים, ויש דברים המשמשים לתבלין שיש בהם בוודאי חיוב מעשר.
לא משום שביעית מכאן משמע שחוששים לעמי הארץ שאינם נוהרים בדיני שביעית. ורוב הראשונים סבורים שאף שעמי הארץ חשודים על המעשרות — אינם חשודים על השביעית. ולפיכך פירשו שכאן מדובר במקרה שאותה שכנה היתה חשודה על השביעית (תהרא"ש, וראה ברמב"ן ועוד).

ומעשר את שהוא נותן לה בין שמדובר ברדאי טבל (שלא עושר כלל) בין שמדובר בדמאי, צריך לחשוש שמא חמותו תחליף ותשתמש במה שנתן לה, ותלמיד חכם צריך שלא להכשיל אחרים (רש"י). והמאירי העיר כי לכאורה אין בכך משום נתינת מכוול, שהרי יש בידה מאותו דבר עצמו ויכולה לתת את שלה בעיסה (ראה ע"ז ו,א), אלא שיש לחשוש שהיא עצמה נוהגת לאכול רק מעושר. ואילו בירושלמי הסבירו שאין דרך חבר להוציא מביטו דבר שאינו מתוקן (וראה ברמב"ם שהסביר כי החשש הוא לתקלה של אחרים).

מפני שחשודה מחלפת המתקלקל הרמב"ם לא פסק כן. וכתב המאירי בטעם הדבר, שרוב הנשים חזקה עליהן שאין תבשיל מקולקל יוצא מתחת ידן.

כדתניא טעמא וקשה: כיון שהטעם מפורש באותה משנה עצמה, מה היתה סברתו של המקשה? ותירצו, שהיינו יכולים לומר שתנא קמא חולק על ר' יהודה, ולדעתו דין חמותו כדין שכנתו, ואינו

מסורת הש"ס

- ↑ (הביטוי) ברכות כו,א. שבת צה,א. עירובין טז,ב. ביצה כב,א. קדושין פא,ב. סנהדרין ה,ב. מנחות לה,ב.
- ↑ חולין ה,ב (ושם סומנו מקבילות).
- ↑ ירושלמי דמאי פ"א ה"ג. תוספתא דמאי פ"א כד.
- ↑ ירושלמי דמאי פ"ג ה"ו. תוספתא דמאי פ"ד לא.
- ↑ ראה ביצה לח,ב.
- ↑ משנה דמאי פ"ג מ"ו. גיטין סא,ב.
- ↑ שם.

גרסות

דתנן הלוקח יין יש בכתי"י: דתניא הלוקח יין.

האלונתית בכתי"י: **האלונטית** ויש בכתי"י: **אלנטית**.

ואם אמר לה עשי בכתי"י ובש"י: **במה דברים אמורים בזמן שאמר לה עשי לי משלי אבל אם אמר לה עשי**.

שאני שאור ותבלין דלטעמא עביד בכתי"י: **שאור ותבלין לטעמא עבידי**.

התם כדתניא טעמא בכמה כתי"י ודפו"י ועוד: **התם כדקתני טעמא**.

לשון

מורייס יש סבורים שמקור המלה הוא ביוונית ὑμῶν (אלמורייס), ויש סבורים שמקור הקרוב הוא בלטינית muries. משמעות שתי המלים היא — מלח, מאכל כבוש במלח. אכן, המורייס הוא במיוחד ציר דגים, שיש בו משמנם של הדגים ומלח מרובה, ושימש כתבלין לאכול בו פת ושאר מאכלים.

אלונתית

מקורה של מלה זו אינו ברור, אך נראה כי הוא מן היוונית οἰνώθη (אוינאנטי) — משיחה, משחה העשויה מיין.

טחינין

טחינין ורסיסין ועוד כיוצא בהם היו מיני עוגות, או שנעשו על בסיס קטניות שונות (עדשים, כרשינין) שהיו טוחנים אותם ומערבים בהם דבש ותבלינים אחרים.

החיים

פונדקא דיאי המקום יאי אינו ידוע ממקורות אחרים. לפי הענין נראה כי היה זה כפר בגליל. בערוך מוזכר המקום בשם ייאו.

ולעלמא — דליכא למימר להטיב מתכוונת. לא חיישינן — שמא תחליף לטובל היפה לעלמא? והתנן הנותן לפונדקית שלו — לתקן לו עיסה וקדירה. מפני שחשודה מחלפת — והא הכא ללא לטובה היא, דאיש נכרי הוא. וזממסת דמאי תנינא לה, ולא קמני "המתקלקל". אלמא על הגזל חשודה. התם נמי מוריא כו' — התם נמי לטובה היא מתכוונת. והא דלא תנא זה "המתקלקל", משום דאפילו אין מתקלקל נמי, אס נטעון הלחם קודם שאלו — מחלפת ליה, דמוריא הוראה לעלמא: לטובה אי מתכוונת, צר צי רצ לכויל תמימא כו'. אצל נתן לשכנתו — אין לה לחוש עליו, ולא מחלפת לטובה, שהרי אין סמוך עליה תמיד ככסנא, ולהרע נמי לא חשידא אגזל. ולא יחלופי — לגזול, לא חיישינן? טוחנת — מסייעת להנהיג את הרחיים כשהיא טוחנת את התבואה של עם הארץ. בזמן ששטת חצר עמאה ליכא למיחש שם תשכח ותמן למוך פיה דבר שאינו מעושר, דכיון דטמאה היא — אינה רגילה ליגע צמה שהיא עסוקה צו שטת טמאה, וקתמה עומדת מרחוק היא ולא נגעה. אבל לא בזמן שהיא טהורה — דהואיל וקתמה נוגעת — חיישינן שמא תשכח ותאלל. שחבירתה נותנת לה ואוכלת — אלמא שחשודה לגנוב משל בעלה ולהאכיל את חבירתה. ואשת חזר, אף על פי שאינה רגילה לא לאכול גזל ולא לאכול דבר שאינו מעושר — חיישינן לשכחה, דעביד אינש דמינשי ואכיל מאי דיהבי ליה. אכל לתם לאחרי, אי לאו דחשודה ורגילה גזול — לא מינשיא. מוריא — היטר לעלמא. תורא מדישיה קאכיל — וזו הואיל ומסייעת אותה (זו) לא היו גזל.

ומוספים ושואלים: ולעלמא לא חיישינן [ובבבלי, במקום שאין סיבה מיוחדת, אין אנו חוששים] שעם הארץ יחליף את הניתן לו? והתנן [והרי שנינו במשנה]: הנותן עיסה או קדירה לפונדקית שלו שתאפה או תבשל לו — מעושר תחילה את שהוא נותן לה ואת שהוא נוטל הימנה (ממנה), מפני שחשודה שמחלפת! ומשיבים: התם נמי [שם גם כן] יש טעם מיוחד בדבר, משום שאשת עם הארץ מוריא ואמרה [מורה לעצמה היתר להחליף ואומרת]: בר כי רב ליכול חמימא ואנא איכול קריא [התלמיד חכם יאכל חם ואני אוכל קר], ולכן היא מחליפה לו, אבל במקרה אחר אין חוששים להחלפה. ושואלים: ולחלופי לא חיישינן [ולחילוף אין אנו חוששים]? והתניא [והרי שנויה ברייתא]: אשת חבר טוחנת עם אשת עם הארץ בתבואת עם הארץ בזמן שהיא (אשת החבר) טמאה, כגון שהיא נדה. ואין חשש שתאכל מן התבואה שאינה מעושרת, שכיון שהיא טמאה היא נזהרת ואינה נוגעת בתבואה, כדי שלא תטמא אותה, אבל לא בזמן שהיא טהורה, שמא תכניס לפיה תבואה שאינה מעושרת. ר' שמעון בן אלעזר אומר: אף בזמן שהיא טמאה לא תטחון עם אשת עם הארץ, מפני שחבירתה (אשת עם הארץ) נותנת לה מן התבואה ואוכלת. ומעתה, השתא מיגזל גולה [עכשיו], הרי, אנו מניחים שאשת עם הארץ גוזלת [ולוקחת משל בעלה ונותנת לחברותיה, וכי חלופי מיבעיא [להחליף צריך לומר] שהיא חשודה על כך? אמר רב יוסף, התם נמי [שם גם כן] יש טעם מיוחד בדבר, שמוריא ואמרה [שמורה לעצמה היתר ואומרת]: תורא מדישיה קאכיל [השור מדישו הוא אוכל]. וסבורה שמתור לה לעשות כן.

מסורת הש"ס

- א. (כל הענין בשינוי הסדר) גיטין סא,ב.
- ב. משנה דמאי פ"ג מ"ה. גיטין סא,ב. ירושלמי דמאי פ"ג ח"ו.
- ג. גיטין סא,ב. תוספתא טהרות פ"ח ד (בשינוי).

גרסות

הנותן לפונדקית שלו בכתה"י כבמקבילות: הנותן לפונדקית. שחשודה מחלפת בש"מ: שחשודה ומחלפת.

לשון

פונדקית

מקור המלה ביוונית πανδοκείον (פאנדוקיון) — מלון. ומכאן גם נגזר שמו או תוארו של בעל המלון, פונדקי.

תוספות

התם נמי מוריא ואמרה בר בי רב ליכול חמימא ואנא איכול קריא — פירש בקונטרס: מורה הוראת היתר לעצמה, לטובה אני מתכוונת, בר בי רב ליכול חמימא בניחותא. ואין הלשון משמע כן, ד"מוריא" משמע שמורה לעצמה היתר לעכב משלו, כמו "מוריא ואמרה תורא מדישיה קאכיל". ועוד תנן במתניתין: מעושר את שהוא נותן לה ואת שהוא נוטל הימנה מפני שחשודה שמחלפת. רבי יוסי אומר: אין אנו אחראין לרמאים. ומפרש רבינו מנחם, דבתמיה קאמר: בר בי רב ליכול חמימא ואנא איכול קריא? ואני טרחתי בשבילו! אבל גבי שכנתו אין לחוש לחילוף אף על פי שטוחנת בשבילו, דדרך שכנים שטורחים זה בשביל זה.

אשת חבר טוחנת עם אשת עם הארץ — פירש בקונטרס: טוחנת תבואה של עם הארץ בזמן שהיא טמאה — אשת חבר, דליכא למיחש שמא תשכח ותתן לתוך פיה דבר שאינו מעושר, דכיון דטמאה היא אינה נוגעת, ומסתמא עומדת מרחוק. וקשה: דהך משנה מתניא במסכת טהרות (פרק ז), ולפירוש הקונטרס הוה ליה למיתני במסכת דמאי! ועוד קשה: דפירש דחברתה נותנת לה ואוכלת — אלמא חשודה לגנוב משל בעלה. ואין זה גולה, דאין הבעל מקפיד בדבר מועט, כדתנן ב"הגוזל בתרא" (בבא קמא קט"א): מקבלין מן הנשים דבר מועט לצדקה! וגם זה דוחק מאד שמחלק בין אשת חבר לאשת עם הארץ, דעביד אינשי דמינשי ואכיל מה דיהבי ליה, אבל לתת לאחריהם אי לאו דרגילה בגזל לא מינשיא. ועוד: היאך טוחנת עמה אשת חבר? הרי היא מסייעת עוברי עבירה, ובסוף "הניזקין" (גיטין סא,א) מוכח דאסור, לרבא דמפרש מתניתין דמשאלת אשת חבר לאשת עם הארץ נפה וכברה

עיונים

שחשודה מחלפת... מוריא ואמרה רש"י מפרש שחשודה להחליף מאכל תלמיד חכם כשאינו משובח (כגון שנתקרה) במאכל מובחר יותר (ואין שונים כאן שחשודה להחליף את המתקלקל, שהרי אפילו משום חום המאכל בלבד היא מחליפה). אבל ראשונים אחרים מסבירים להפך, שהיא מחליפה מאכל קר שלה במאכל חם של תלמיד חכם. ולפי זה, מה שנאמר להלן שהיא מורה היתר לעצמה להחליף, נקרא כמשפט תמיהה: וכי תלמיד חכם זה יאכל מאכל מובחר, ואני הטורחת בשבילו אוכל מאכל פגום? ולדרך זו החשש קיים דווקא באורח, שמחר הולך לרכו, אבל אינו קיים בשכנתו, שדרך שכנים שטורחים זה בשביל זה (רגמ"ה, תוס' ועד).

בזמן שהיא טמאה הפירוש בפנים הוא כרש"י, שמדובר על אשת החבר הטוחנת עם אשת עם הארץ בתבואת עם הארץ. וראה בתוס' שהקשו על הסבר זה של רש"י מצדדים רבים, ובכלל זה שיש כאן איסור של סיוע לדבר עבירה. ואכן הראב"ד פירש כי מדובר כששתיהן מצויות בבית אחד, וכל אחת עוסקת בשלה, ובחשש לטומאה, שאם אשת החבר טמאה — אין לחשוש אם אשת עם הארץ תיגע בהם ותטמא אותם, מפני שממילא הם טמאים. מה שאין כן כשאשת החבר טהורה (ראה בש"מ). ואילו רוב הראשונים (ר"ח, וכן ר"ת, והרמב"ן ועד) מפרשים שהנושא בכל זה הוא אשת עם הארץ, המסייעת בטחינה לאשת החבר בתבואת החבר (ור"ח הסביר כי מדובר באשת עם הארץ שיש לה ריחיים והיא משכירה אותם). שבזמן שאשת עם הארץ טמאה בעיני עצמה, כגון שהיא טמאה בנדרתה, הריהי יודעת שאין לה לנגוע כלל בתבואה. אבל כשהיא סבורה שהיא טהורה (אף שחכמים החשיבו את עמי הארץ ובגדיהם טמאים), יש חשש שתיגע בתבואה (הדוסיפו ראשונים כי כך גם משמע מהצעה של ברייתא זו בתלמוד הירושלמי תרומות פ"ט ה"א). ואולם הדוחק בפירוש "בזמן שהיא טהורה" — בזמן שהיא סבורה שהיא טהורה, הביא את אחד הראשונים לפרש שמדובר באשת החבר ותבואת החבר, וכשהיא טמאה והיא עצמה נזהרת מלגעת בתבואה — תיזהר בכך גם אשת עם הארץ המסייעת לה. מה שאין כן כשהיא טהורה ואינה נמנעת מלגעת בתבואה, שאז יש לחשוש שאשת עם הארץ תיגע גם בכך בתבואה ותטמאנה (ר' מנחם מיינו בש"מ).

אורח ההלכה הנותן לפונדקית הנותן לפונדקית החשודה על המעושר עיסה לאפות או תבשיל לבשל, מעושר את מה שנותן לה, וכן מעושר את מה שנטל ממנה, מפני שפעמים שהיא בושה מן האכסנאי ומחלפת לו רע בטוב. כמשנה, וכהסבר הגמרא עפ"י רש"י, שמורה היתר לעצמה לטובה (וראה ש"ך). (רמב"ם ספר זרעים הלכות מעושר פ"א הי"ב. שו"ע יו"ד קט"ג, א.) ולחלופי לא חיישינן... מייגזל גולה חלופי מביעיא מותר ליתן משלו לחשוד לאכול דברים האסורים (ואפילו החשוד למוכרם. ש"ך), כדי שיתקן או יבשל לו, ואין אנו חוששים שמא יחליפנו, אם אינו חשוד על הגזל. אבל אם הוא חשוד על הגזל — כל שכן שהוא חשוד להחליף. עפ"י הגמרא כאן (גרי"א). (רמב"ם ספר קדושה הלכות מאכלות אסורות פ"ח הי"י. שו"ע יו"ד קט"ג, ג ושם סוף יט.)

העיד רבי יהושע – הא נמי משום אין הקדוש צרוך הוא מצא תקלה על ידי הדיוקנים נקט לה. עלה של ירק – ולא עישר. והתיר רבי – על פי עדות זו. את בית שאן כולה – קא סלקא דעמין: קסנר רבי מאיר לאו לארץ הוא נוהג מדרבנן, הואיל וצאריך דאורייתא. אכל מעשר ירק, דצאריך גופיה דרבנן – לא גזור מידי צמחיה לארץ. דאי מארץ ישראל היא, אף על גז דרבי מאיר ורבי אבהו תורנן הוו – הא קיימא לן: מעשר דגן דאורייתא וירק דרבנן, קדושה אחרונה דעורא קדשה אף לעמיד לנא, כדקמני: המיר רבי אבהו בית שאן – מכלל דשאר מקומות נוהג צהן. וכתת נחש הנחשת – צמחיהו מלך יהודה כמי.

תוספות

בוררת וטוחנת עמה – בעם הארץ דרבי מאיר, וטומאה וטהרה דרבנן. אבל בסתם עם הארץ – לא, כי היכי דלא תטחון עם חברתה החשודה על השביעית. ולאביי דאמר רוב עמי הארץ מעשרין הן – שרי לסייעה בכל ענין. והכא הא אסרינן בזמן שהיא טמאה, ודלא כרבי שמעון בן אלעזר, דהא בהדיא קתני: בוררת, ובוררת נוגעת היא! ומפרש רבינו חננאל וכן רבינו תם: שבתבואה של [חבר] איירי, בזמן שהיא טמאה – בזמן שאשת עם הארץ מחזקת עצמה כטמאה, שאו היא נזהרת מליגע בתבואה. אבל לא בזמן שמחזקת עצמה בטהורה – דאז אין נזהרת מליגע בתבואה, ומטמאה לה. רבי שמעון בן אלעזר אומר: אף בזמן שמחזקת עצמה בחזקת טמאה לא תטחון, מפני שחברתה, אשת עם הארץ אחר שטבורה להיות טהורה, נותנת לה ואוכלת. ובתוספתא דטהרות פרק שמיני קתני: אף על פי שאינה אוכלת – נותנת לאחרים ואוכלים. והשתא פריך שפיר: השתא מגזל גזלה תבואה של אשת חבר, חילופי מיבעיא?

א ומביאים מעשה הקשור למה שהוזכר לעיל, שאין צדיקים מגיעים לידי מכשול אפילו בשגגה. מסופר, העיד ר' יהושע בן זרוז, בן חמוי של ר' מאיר, לפני רבי, על ר' מאיר שאכל עלה של ירק בבית שאן מבלי להפריש ממנו תרומה ומעשר, שסבר שאין בית שאן מארץ ישראל ואינה קדושה בקדושת הארץ, והתיר רבי את בית שאן כולה על ידו, על סמך עדות זו. חברו עליו על רבי אחיו ובית אביו, אמרו לו: מקום שאבותיך ואבות אבותיך נהגו בו איסור, אתה תנהוג בו היתר? דרש להן רבי מקרא זה היתר? דרש להן חזקיהו: "וכתת נחש הנחשת אשר עשה משה כי עד הימים ההמה היו בני ישראל מקטרים לו ויקרא לו נחשת" (מלכים ב' יח, ד), ויש לתמוה: אפשר (ייתכן) שקיטרו לנחש זה ובא אסא שהיה מלך צדיק ולא ביערו מהעולם, ולאחריו בא יהושפט ולא ביערו עד ימי חזקיהו? והלא כל עבודה זרה שבעולם אסא ויהושפט ביערום!

והתיר רבי את בית שאן כולה על ידו – משמע דאין מעשר נוהג בחוצה לארץ. וכן משמע בעבודה זרה בפרק "רבי ישמעאל" (נח, ב), דקאמר: ריש לקיש איקלע [לבצרה], חזינהו דאכלי פירי דלא עשרו, אסר להו. אתא לקמיה דרבי יוחנן. אמר: אדמקטורך עלך זיל הדר, [ד"בצרה"] לאו היינו "בצרי", [דבצרה] בחוצה לארץ היא ואינה חייבת במעשר. ותימה: דבפרק "עד כמה" (בכורות ז, א), מוכח כולה שמעתתא דתרומה נוהגת בחוצה לארץ. ואין לומר כדפירש הכא בקונטרס, דדוקא תרומת דגן תירוש ויצהר דהוי בארץ דאורייתא – בחוצה לארץ הוי מדרבנן, אבל בשאר פירות – לא. דהא בפרק קמא דביצה (יב, ב) גבי אושפיזכניה דרבה בר בר חנה הוה ליה איסורייתא דחרדלא, משמע הסוגיא דחייב במעשר. ובריש "כיצד מברכין" (ברכות לו, א), רבי אלעזר אומר: צלף מתעשר האבינות והקפריסין. רבי עקיבא אומר: אין מתעשרין אלא האבינות בלבד. ואמר רב יהודה: צלף ערלה בחוצה לארץ – זורק את האבינות, ואוכל את הקפריסין. ופריך: ולימא הלכה כרבי עקיבא! ומשני: הוה אמיינא אפילו בארץ, קא משמע לן בחוצה לארץ. ולימא: כל המיכל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ! אי אמר הכי הוה אמיינא הני מילי מעשר ירק וצלף, דבארץ גופה דרבנן, אבל ערלה דבארץ דאורייתא – לא. משמע בהדיא דמעשר ירק וצלף נוהג בחוצה לארץ! ואומר רבינו תם: דהכא ובפרק "רבי ישמעאל" (עבודה זרה נח, ב), איירי בדמאי, דאינו נוהג בחוצה לארץ. כדתני במסכת דמאי (פרק א משנה ג): מכזיב ולהלן פטור מן הדמאי. אבל ודאי טבל חייב בכל מקום. וכן משמע דמייירי הכא בדמאי, מדפריך לקמן: ודילמא רבי מאיר נתן עיניו בצד זה ואכל בצד אחר, דלא שרי אלא בדמאי. וקשה מירושלמי דפרק שלישי דדמאי: רבן שמעון בן גמליאל שלח ליה רבי יוסי ברבי אתרוג, ואמר ליה: זה בא לידי מקסרין. ולמדתי ממנו שלשה דברים: שהוא ודאי, ושהוא טמא, ושלא בא לידו אחר. שהוא ודאי – שפירות קסרין ודאי, ושהוא טמא – שמרביצין עליו מים, פירוש: והוכשר. ולא בא לידו אחר – שאילו בא לידו אחר היה מעשר ממנו על זה. ואם תאמר: ודילמא עישר, והוצרך להודיעו משום הכשר! ויש לומר: דאם לא היה אלא דבר אחד היה רבי יוסי מודיעו בפירוש. ופריך: ולעשר ממנו עליו! ומשני: אין דרך בני אדם ששולחין לחביריהו דברים חסרים. ופריך: ולא תנתינתו היא, רבי יוסי מתיר בודאי ובלבד שיודעו! משנה היא באותו פרק, שרבי יוסי מתיר לשלוח לחבירו ודאי טבל ובלבד שיודעו שאינו מעושר; ושמה היה ביד רבי יוסי אחר, ומה שלא עישר – לפי שהודיעו, שעל כן היה אומר זה בא לידי מקסרין! ומשני: אף על גב דפליג אדרבנן – לא הוה עבד עובדא כותיה. ופריך: ולא מפירות המותרין בקסרין הם? דרבי התיר קסרין, והתיר בית שאן! ומשני: רבן שמעון בן גמליאל קודם רבי הוה. משמע דלאחר שהותר היה פטור אפילו ודאי, דההוא אתרוג ודאי הוה! וצריך לפרש: ולא מפירות דמותרין בקסרין. דהתם בירושלמי בפרק שני דמאי אמרינן: אלו המינין האסורין בבית שאן, ואלו המינין האסורים בקסרין, פירוש: משום דאלו מינין היו רגילין באלו המקומות לבא מארץ ישראל, והידועין שלא באו מארץ ישראל פטורין משום דמאי וחייבין משום ודאי, כפירוש רבינו תם. ופריך: והלא אתרוג מפירות המותרין שאין מביאין אותן מארץ ישראל, אלא בקסרין עצמה גדל, ומוזר רבנן דמותר לשלוח ודאי בחוצה לארץ בהודעה, ולא נחלקו אלא בטבל בארץ ישראל. ואם כן מנא לן שלא בא ליד רבי יוסי אחר? ואפילו היה בידו אחר – היה יכול לשלוח ודאי טבל בהודעה בחוצה לארץ, אפילו לרבנן! ומשני: דעדיין לא הותרה קסרין בימי רבי יוסי, והיו מחזיקין אותה בחזקת ארץ ישראל. ומיהו, במקום אחר מצא רבינו יצחק בירושלמי במסכת חלה, פרק "שתי

הלכות תרומות פ"א ה"ה). **בית שאן כולה** – בירושלמי (דמאי פ"ב ה"א) משמע שמדובר גם על מקומות הסמוכים לבית שאן. ובכתובת רצפה שהתגלתה בבית כנסת בסביבות בית שאן מצוי תיאור מדוייק של תחום ההיתר של בית שאן, וממנו עולה כי מדובר כנראה בהיקף מצומצם של שטח, תחומה של בית שאן העתיקה. **ואבות אבותיך נהגו בו איסור** כתבו ראשונים כי אף שאמרו חכמים (פסחים ג, ג ועוד) שדברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור אין אתה רשאי להתירם בפניהם – לא אמרו כן אלא בדבר שאותם אנשים ידעו שהם מותרים והחמירו על עצמם. אבל כאן התברר לרבי, על פי עדותו של ר' יהושע בן זורח, שטעות היתה בידם, ואף הם אילו היו יודעים דבר זה היו מתירים לעצמם (מאירי, וכן תוס' פסחים שם בשם מגילת סתרים לרב נסים גאון. וכן נפסק גם להלכה, ראה שו"ע יו"ד ריד, א).

אורה ההלכה

והתיר רבי את בית שאן כולה לדעת הרמב"ם רבי התיר את בית שאן לגמרי מתרומות ומעשרות. והראב"ד כתב שרבי לא התיר אלא בירק ופירות האילן. ובעל כפתור ופרח כתב כי המנהג לעשר דגן תירוש ויצהר בברכה, וירק ופרי האילן שלא בברכה. ולדעת כל הפוסקים כמעט, לא הותרה אלא בית שאן העתיקה, אבל לא איזור בית שאן בכלל. (רמב"ם ספר זרעים הלכות תרומות פ"א ה"ה).

מסורת הש"ס
ד. ירושלמי דמאי פ"ב ה"א (כל הענין, בשינוי). ילק"ש נ"ד רלד.
ה. ראה שבת נו, ב.

בית שאן היא עיר עתיקה מאד, השוכנת בעמק הירדן ליד פתחו המזרחי של עמק יזרעאל, ממזרח להר הגלבוע. בית שאן יושבה על צומת של דרכים חשובות, ביניהן זו הבאה ממערב, מדרך חיים דרך עמק יזרעאל. בעיר זו היה כנראה חיל מצב מצרי באופן קבוע, וכאשר הגיעו בני ישראל לארץ בזמן יהושע לא הצליחו בני מנשה לכבושה. בית שאן היתה עיר נכרית במשך דורות רבים, ובמשך זמן היתה העיר תחת שלטונם של הפלישתים (ראה שמואל א לא, ט). דוד המלך כנראה כבש אותה ועשה לחלק מממלכת יהודה וישראל (מלכים א ד, יב).

בימי הבית השני היתה בית שאן בעיקרה עיר נכרית (הלניסטית). מוזמן יורשיו של אלכסנדר מוקדון נקראה בשם סקיתופוליס, וכפי הנראה מספר מקבים כבר אז ישבו שם גם יהודים. בית שאן נכבשה על ידי החשמונאים (107 לפנה"ס) שגירשו את תושביה הנכרים, וסיפוחה למלכותם, ואולם שבה לידי הנוכרים לאחר שנכבשה על ידי פומפיוס (63 לפנה"ס) והיתה אחת מערי הדקפוליס – ברית עשר הערים של עבר הירדן, שהיתה להם מידה מסויימת של שלטון עצמי. בזמן המרד הגדול (66 לסה"ס) נשחטו יהודי בית שאן (כשלושה עשר אלף) על ידי סבניהס, ואולם כפי הנראה מן המסופר כאן וממקורות אחרים היהודים חזרו לעיר, ובכל תקופת המשנה והתלמוד היו יהודים מצויים בעיר, אף שיעקרה היה נכרי. כפי העולה ממקורות אחרים, היתרו של רבי לא כלל את כל "בקעת בית שאן", אלא רק את העיר בית שאן וסביבותיה. התחום המדוייק של ההיתר התגלה בכתובת רצפה בשרידי בית כנסת מתקופת התלמוד, סמוך לרחוב המקראית שבעמק בית שאן. ובזו הלשון: "...אילו המקומות המותרין סביבות בית שאן מן הדרום שהיא פילי דקמפון עד חקלה חיוורתה מן המערב שהיא פילי דזיירה עד סוף הרצפה מן הצפון שהיא פילי דסכותה עד כפר קרנט וכפר קרנט כבית שאן ומן המיזרח שהיא פילי דזבלייה עד נפשה דפנוקטייה ופילי דכפר זמרון ופילי דאגמה לפנים מן השער מותר ולחון אסור..."

עיונים

בן חמוי של ר' מאיר בהגהות במלוא הרועים כתב שמכאן כנראה שמלבד אשתו ברוריה בת ר' תרדיון (ואולי לאחר פטירתה) נשא ר' מאיר אשה אחרת בת אדם ששמו זרה, ולפיכך היה בן חמוי קרוי בן זירח (וכן מבואר בסדר הדורות). **שאכל עלה של ירק בבית שאן** מן הסוגיה בעמוד הבא עולה שמדובר היה לענין תרומות ומעשרות. ולפי נוסח הדברים בירושלמי (דמאי פ"ב ה"א) אמר יהושע בן זירח כך: אני ראיתי את ר' מאיר לוקח ירק מן הגינה שבביעית, והתיר רבי את כולה. ולפי זה מדובר על היתר אכילת ספיחים שבביעית. ובטעמו של הפטור מתרומות ומעשרות כתב רש"י שסבור היה שדין בית שאן כדין חוצה לארץ, שהירק ופירות האילן שבה אינם חייבים במעשר (בניגוד לדגן תירוש ויצהר, שהואיל וחייבם במעשר בארץ הוא מן התורה – חייבום חכמים גם בחוץ לארץ). ובתוס' התקשו על כך ממה שמבואר במקומות אחרים בתלמוד (ברכות לו, א) שמעשר ירק נוהג גם בחוצה לארץ. ורבינו תם פירש כי טבל ודאי חייב במעשר גם בחוץ לארץ, אבל כאן מדובר בדמאי, שבחוצה לארץ לא חייבו חכמים לעשרו. אבל בתוס' הראו כי מן הירושלמי (דמאי פ"ג ה"ג) עולה שהמעשה הנוכר כאן היה בטבל ודאי ולא בדמאי. והסבירו כי יש מינים שהותרו בחוץ לארץ אף בלא מעשר, ויש מינים שנאסרו. ויש שאמרו כי בחוץ לארץ יש מצוה לכתחילה להפריש, אבל אין איסור לאכול את התבואה קודם לכן, ובכנות זה התיר רבי בבית שאן (הר"ף בש"מ). ואילו הרמב"ם סבר שהיתרו של רבי בבית שאן היה היתר גמור, ולא רק לענין ירק (ראה